

CAPÍTOL 3

QUÈ FAN A L'ARQUITECTURA, ELS ESPAIS INTERMEDIS

3.1. FUNCIONS D'ÚS DELS ESPAIS INTERMEDIS

3.1.1. Espais de pas i de comunicació

3.1.1.a. Direcció i sentit de la comunicació: horitzontal-vertical

3.1.1.b. Formalització de la comunicació: lineal-puntual

3.1.2. Espais d'estar i d'espera

3.1.2.a. Temps de permanència continu

3.1.2.b. Permanència discontinua

3.2. FUNCIONS SIMBÒLIQUES DELS ESPAIS INTERMEDIS

3.2.1. Relacions personals: família, amiatat, negocis

3.2.2. Relacions socials: representació del poder

3.3. FUNCIONS AMBIENTALS DELS ESPAIS INTERMEDIS

3.3.1. Acció dels espais sobre els fenòmens ambientals

3.3.1.a. La radiació solar

3.3.1.b. L'aigua

3.3.1.c. L'aire

3.3.1.d. El so

3.3.1.e. El flux de calor i la temperatura

3.3.1.f. La visió

3.3.1.g. Les olors

3.3.2. Els espais intermedis com a modificadors ambientals

3.3.2.a. Barreres, connectors i filtres. Reguladors

3.3.2.b. Exemple de regulació en un cas real

3.3.3. Valoració de l'acció reguladora dels espais intermedis

COMENTARIS AL CAPÍTOL 3

3. QUÈ FAN A L'ARQUITECTURA, ELS ESPAIS INTERMEDIS

En aquest capítol s'analitzen les possibles funcions que poden acomplir els espais intermedis en els edificis, des de les d'**ús** a les **ambientals**, passant per les **simbòliques**.

No són només una casualitat que es repeteix en el temps, ni una curiositat antropològica que es transmet des de cultures ancestrals, ni una peça més d'un ampli repertori arquitectònic que es construeix en diferents llocs simultanis. No són això, però són tot això i més...

Si els anem trobant en diferents èpoques i llocs del món, en diferents cultures i climes, en diferents construccions i àmbits, és perquè alguna funció, utilitat o significat deuen tenir.

Ja es troben espais intermedis en l'arquitectura popular, la que no té projecte previ, que no s'acostuma a permetre vel·leïtats i estalvia tota mena de mitjans. És una arquitectura que amb els mínims mitjans aconsegueix les millors prestacions; és un sistema d'alt rendiment que amb el mínim cost material i humà vol obtenir els millors resultats.

*Fig 3.57. Espais intermedis en una arquitectura molt primitiva.
Poble dogon, Mali*

Aquesta definició només suposa l'arquitectura com a utilitària, però hi ha mostres evidents que també busca satisfer aspectes més abstractes. Ja s'ha manifestat, en aquest treball, el dubte sobre un **únic** origen de l'arquitectura basat en la necessitat física d'un refugi, fet innegable i evident, però d'una simplicitat llunyana a les necessitats humanes.

Fent l'analogia entre arquitectura i indumentària —ja que les dues tenen en comú la funció de protegir del medi exterior— la pregunta seria: per a què serveixen les plomes o les pintures ?

Si bé en els climes extrems el vestit sembla imprescindible ateses les condicions climàtiques existents, en altres llocs, on podria considerar-se sobrer, respon més aviat al resultat d'una manifestació d'altres desitjos que a la necessitat de protecció pròpiament dita.

Fig 3.58. Les manifestacions externes dels individus de grups concrets, poden ser molt sorprenents per a altres cultures

Els espais intermedis es construeixen per desenvolupar certes activitats, si no fos així no els trobaríem en habitatges molt primitius o senzills; però aquests usos no sempre són els mateixos. Així doncs, quina de les diferents funcions que se'ls pot atribuir ha estat la primordial, la que els ha fet aparèixer en un edifici determinat? És difícil de determinar.

La relació no és unívoca: no es pot afirmar que hi ha un espai per a cada funció i una funció per a cada espai. Però aquí prendrem com a referència les tres possibles funcions que ja s'han enumerat a l'inici i les seves possibles variacions.

QUÈ FAN A L'ARQUITECTURA,
ELS ESPAIS INTERMEDIS

**FUNCIONS
D'ÚS**

**FUNCIONS
AMBIENTALS**

**FUNCIONS
SIMBÒLIQUES**

3.1. FUNCIONS D'ÚS DELS ESPAIS INTERMEDIS

Aquí s'analitza la utilitat dels espais intermedis en el conjunt de l'edifici des del punt de vista del seu ús funcional, que massa sovint es considera com l'única utilitat de l'arquitectura, raó per la qual es construeixen els espais.

Les funcions que més directament poden assolir els espais intermedis són les de:

- **pas i comunicació**
- **estar i espera**

Segons aquestes funcions d'ús, definirem els espais intermedis com a: "*espais de pas i de comunicació*" o "*espais d'estar i d'espera*".

3.1.1. Espais de pas i de comunicació

Els **espais de pas** són els que permeten el desplaçament material de persones, mentre que els **espais de comunicació** són els que transporten informació en les seves diverses formes —una de les quals seran les persones amb la informació que porten.

En aquest grup es poden incloure gran part dels espais intermedis que tenim al cap, perquè la majoria poden actuar com a espais arquitectònics amb funcions de pas i de comunicació.

3.1.1.a. Direcció i sentit predominant de la comunicació

Si s'analitzen els espais intermedis segons la direcció predominant en què es produeix aquesta comunicació, es poden distingir dos grans grups: els que ho fan **verticalment** i els que ho fan **horitzontalment**.

Fig. 3.59. Oscar Niemeyer. Comunicació HORIZONTAL

Fig. 3.60. A. Gaudí. Pati de la Pedrera, Barcelona. Comunicació VERTICAL

Els **espais de pas i de comunicació** poden transportar les persones per un edifici i amb elles transporten energia i tota mena d'informació. Però no només hi ha comunicació si les persones es mouen, l'energia també es mou pels edificis¹ i porta informació associada.

L'energia, tant en el seu vessant climàtic, com visual, com acústic, és una poderosa font d'informació, que pot facilitar als usuaris un estar més confortable. L'evolució del sol informa del temps que passa; la visió i el soroll protegeixen dels perills que s'acosten; el corrent d'aire avisa de la porta que s'obre; el so de l'aigua de la font aïlla els pensaments; des del mirador es controla el carrer; les olors traspassen totes les barreres conscients i desperten l'interior dels homes... Quantes coses passen per aquests espais!

I això comprèn tot el volum de l'edifici, de baix a dalt o de dalt a baix, de costat a costat i de biaix. La comunicació es fa tant en horitzontal com en vertical.

La manca d'informació de l'entorn que l'envolta i dels seus canvis col·loca l'usuari en un estat de desavantatge, que encara que només sembli important des del punt de vista físic, no deixa de ser-ho també des de l'emocional.

Tancats en una estança sense cap contacte amb el món exterior s'està en un estat d'indefensió considerable: Hem de sortir a fora. Fa sol? Plou? Quina hora és? On és tota la gent? O, encara pitjor, imaginem-nos que s'obre la porta...

Aquests segons en què l'animal que porta l'home a dins s'ha de posar en estat d'alerta, no calen si l'estança està prou envoltada per aquests espais amics que el separen del món d'una manera gradual i li transmeten una informació de l'entorn, que fa que el traspàs sigui més planer.

Però es necessita "*espai*" i aquesta obvietat moltes vegades és, d'entrada, un inconvenient. Posar-se a treballar al costat d'una tribuna o intentar-la substituir per un vidre no és el mateix. Condensar totes les habilitats i suggeriments d'aquests agraits espais en una làmina de vidre o en un mur massís no pot produir de cap manera el mateix efecte, per molt sofisticat que sigui el vidre o el mur. El so que es va acostant no és el mateix que el que irromp de cop en obrir-se la porta. La informació contínua però vacil·lant que arriba del pati —a la qual

---

¹ Isalgué, A. *L'energia viatja pels edificis*. Ed. UPC.

es pot parar atenció o bé ignorar— no és la mateixa que rebríem si sortíssim de l'estança. La mirada dominadora i protegida des de darrere les persianes del mirador no és el mateix que treure el cap per una finestra.

La comunicació es pot produir en totes les direccions, però no té el mateix sentit. La posició relativa de les persones en un edifici marca unes diferències prou grans com per afirmar que la informació que ens arriba des de dalt no és la mateixa que la que ens arriba des de baix. No és el mateix ser dominador que dominat i és per això que els espais de comunicació vertical no són mai simètrics.

Encara que acompleixen les mateixes funcions de deixar passar les energies que ens informen de les realitats de l'entorn, en el cas de la comunicació vertical trobem que a més de la **distància**, hi ha el referent de la **direcció** d'on arriba la informació i, més encara que això, el **sentit**.

Si en un espai de pas horitzontal no és el mateix anar que tornar, encara és més diferent mirar (dominar) que ser mirat (dominat). La jerarquització que es podria fer basant-se en l'alçada relativa no és unidireccional.

Podríem concloure aquest apartat sobre els espais de pas i de comunicació verticals i horitzontals remarcant aquesta gran diferència de jerarquia que es produeix en alçada i que es reflecteix en la proliferació d'espais que busquen "treure el nas per sobre dels caps".

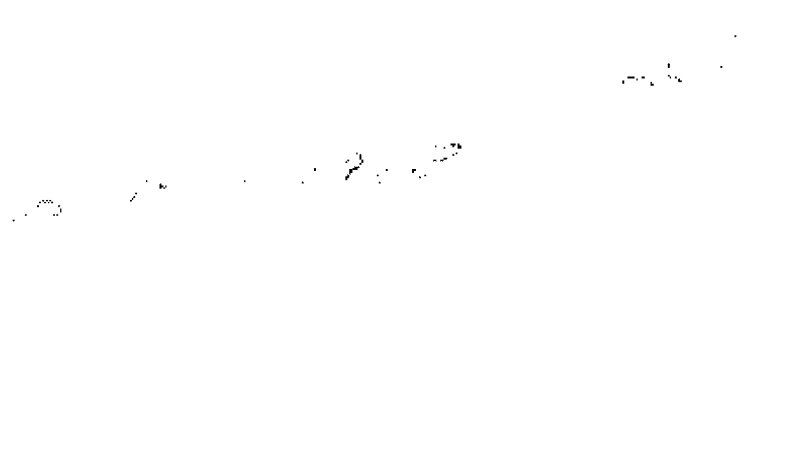

Fig. 3.61. Vista general de Florència

3.1.1.b. Formalització de la comunicació: lineal–puntual

Si s'analitzen els espais de pas i de comunicació segons la formalització concreta en què es produeix aquesta comunicació, es poden distingir dos grans grups: els que ho fan **linealment** i els que ho fan **puntualment**.

Espais de pas i de comunicació LINEALS

Espais de pas i de comunicació PUNTUALS

Els espais de pas i de comunicació formalitzats en espais intermedis es manifesten com a "ròtules" i "connectors" molt eficaços i adaptables a les variacions que l'edifici experimenta al llarg de la seva vida.

Els patis i atris (segons el clima) actuen com a lloc de convergència de passos, mentre que les galeries i els porxos condueixen el passos dels qui els busquen per protegir-se d'alguna inclemència de l'entorn físic o humà, o només per sentir-se més guiats i arrecerats.

Poden projectar-se "espais de pas i de comunicació **lineals**" que connecten un lloc i un altre, sense que es puguin considerar espais intermedis —com seria el cas d'un passadís—, però l'arquitectura que fa dels espais intermedis els seus aliats i els dóna un cert joc, surt sempre guanyadora en qualitat.

També poden projectar-se "espais de pas i de comunicació **puntuals**", en els quals convergeixen i divergeixen recorreguts, sense demanar-los res més que això; però per poc marge d'espai que hi hagi, aquests van guanyant el protagonisme que els correspon.

Encara que des del món mediterrani els espais intermedis semblin imprescindibles per al funcionament dels edificis i per tant espais purament funcionals, això és el resultat d'un punt de vista poc ampli. Si els espais de pas fossin "imprescindibles" per al funcionament de l'arquitectura es trobarien pertot arreu.

L'exemple més paradigmàtic es troba al Japó, on aquests espais són prescindibles. En una societat on el fet de creuar-se amb una altra persona pot crear greus incomoditats socials, el millor és no haver de creuar-se mai d'una manera involuntària, i per això a l'arquitectura tradicional japonesa no hi ha

passadissos entre cambres, sinó que una cambra porta a l'altra a través de pannels translúcids que deixen entreveure, però que mai no s'obren sense voluntat explícita. Des de la nostra cultura de l'estoa, l'àgora i el *propileu*, sembla difícil de creure la incomoditat que poden crear a persones d'altres cultures els nostres espais de pas.

Fig. 3.62. Estoa de l'àgora d'Atenes. (Foto: A. Tombazis) i pati.
Exemples de comunicació lineal i puntual

No es poden deixar d'esmentar els espais intermedis que acompanyen la transició entre espai públic i privat: aquest desplaçament, en un moment o altre, es fa per algun espai intermedi. En aquest punt, caldria tractar de nou l'àmbit dels *espais borrosos* entre l'espai públic i el privat, és a dir els espais intermedis de la ciutat, tan importants a les nostres ciutats mediterrànies —com és el cas històric de l'àgora, els pòrtics urbans, etc. Tanmateix, tot i haver estat tractats de passada anteriorment, no es pretén aprofundir-hi. Aquest tema ja és per si mateix motiu per a un estudi molt més ampli, que si bé aquí es pot apuntar, queda per a altres treballs amb una visió més urbana del fenomen, alguns dels quals potser ja s'estan desenvolupant actualment.

Fig. 3.63.
Pòrtic de la plaça de l'Hospital dels
Innocents, a Florència

3.1.2. Espais d'estar i d'espera

Hi ha espais intermedis que tenen un ús preferentment d'estar, però atesa la inexistència de relacions unívokes, a vegades poden tractar-se dels mateixos espais que abans s'han considerat de pas i de comunicació.

Aquests espais intermedis no són, ni molt menys, espais projectats com a sales d'estar o d'espera convencionals, sinó que són ambients que per una raó o altra, en un determinat moment es converteixen en espais que predisposen a alguna cosa més que passar-hi.

Analitzant els espais intermedis d'estar o d'espera segons el **temps de permanència** es poden estructurar en dos tipus principals: els espais d'estar d'ús continuat i els d'ús discontinu.

3.1.2.a. Espais intermedis d'ús continuat

En el cas de les **estances d'ús relativament continuat**, són espais i racons que es converteixen en llocs d'estar privilegiats per raó d'unes determinades qualitats que satisfan també la tendència dels usuaris de buscar llocs més confortables. La recerca del racó ombrejat on arriba una suau brisa a la tarda, crea les condicions per què la gent hi faci estada, i és el mateix lloc on a ple dia no s'hi pararia ningú. Si al llarg d'un dia es poden crear aquestes migracions dins del mateix edifici, encara és més usual al llarg de l'any. El porxo, ple de vida a l'estiu, pot convertir-se en un pas de vent fred i de gent apressada, a l'hivern. Tots eren espais que no havien estat concebuts per a estades més llargues que les d'una passejada, més o menys llarga, i es converteixen en imatges que queden en el record per les estones perdudes que s'hi han passat.

Aquests espais permeten als usuaris l'adaptació al llarg del mateix dia així com l'adaptació al llarg de l'any, d'estació en estació.

3.1.2.b. Espais intermedis d'ús discontinu

Els **espais d'estar d'ús discontinu** també neixen per la seva capacitat d'adaptar-se a molts usos poc específics. El concepte d'ús discontinu porta associada la consideració que el temps que s'hi està és (o hauria de ser) relativament curt. Quantes sales d'espera d'hospitals trobem en generoses galeries vidrades projectades com a pas del personal hospitalari i passejada assossegada dels malalts!

Fig. 3.64.
Galeria de l'Hospital de Sant Pau.
Sala d'espera, de visita; de passeig, de repòs.

Fig. 3.65.
Marquesina del teatre de la Pergola,
Florència

També porta associada la idea "d'espai previ a un altre", on les condicions de vestimenta són diferents. En aquest punt trobem porxos i marquesines que serveixen per desempallegar-se i deixar-hi els esquís i les botes, de la mateixa manera com abans en els generosos vestíbuls hi havia prou espai per treure's capes i espases. (Un altre tema seria on es deixaven el cavalls i on els hem de deixar ara, però no ve al cas.) Proteccions per a les esperes curtes o per als comiats serien les marquesines, on s'espera un taxi o el tren, o es fa cua per comprar una entrada.

Llocs d'ús discontinu on trobar-se, perdent el temps o deixant-lo passar com a tantes terrasses de bars situades als més insospitats i ben col·locats espais, sense cap mena de perjudici funcional però amb totes les condicions ambientals a favor. Com a exemples, tenim La Cupola dels Jardins de Bòboli, les pèrgoles del Baglioni, el bar del parc Güell, etc.

Els espais intermedis posen a l'abast de la majoria de la gent conceptes de transmigració reservats a classes econòmicament poderoses, que podien permetre's un palau d'estiu i un palau d'hivern, o la casa de la ciutat i la de la muntanya —o de la platja. Els espais intermedis permeten migrar dins del mateix habitatge o edifici per buscar unes condicions ambientals millors i una qualitat de vida a la qual de cap manera no s'ha de renunciar.

L'esforç que comporta per als usuaris —conscient o inconscientment—, la recerca i el desplaçament per trobar unes condicions ambientals millors, confirma que encara que el poder d'adaptació de l'ésser humà a les condicions desfavorables sigui molt alt, aquest no renuncia als plaers de l'entorn que li proporcionen els seus sentits i que encara que "desconegui" els principis del confort ambiental no deixa de "sentir-lo".

Des del punt de vista funcional els espais intermedis es revelen com a eficaços espais de connexió i d'estar, amb interessants variabilitats (formals, de temps, de direcció, etc.) que els fan adaptables a multitud de tipus d'edificis i de situacions.

3.2. FUNCIONS SIMBÒLIQUES DELS ESPAIS INTERMEDIS

La necessitat de l'home de protegir-se de la natura és una qüestió de supervivència, però ja dins d'aquesta primera necessitat apareix la voluntat de regular les seves relacions amb els altres éssers humans.

Hi ha diversos àmbits de relacions humanes que van des de les més pròximes, que són les familiars, a les més llunyanes, que podrien ser les relacions de poder, i en un estadi intermedi podríem definir les relacions d'amistat i les de negocis.

El símbol adquirirà una gran importància en aquest llenguatge arquitectònic que s'establirà per relacionar-se. I els espais intermedis —tan humans— poden ser l'escenari on desenvolupar aquests diferents intercanvis.

Trobem dues grans escales de relacions humanes que repercuteixen en l'arquitectura el que podríem denominar personal, i el social, identificat per l'individu o pel grup respectivament.

Relacions personals

Relacions socials

3.2.1. Relacions personals

Dins de les relacions personals, és a dir, les que estableix la persona com a individu, podem considerar tres àmbits que moltes vegades poden interrelacionar-se.

- **Relacions familiars**
- **Relacions d'amistat**
- **Relacions de negocis**

En el nivell més personal, veiem que entre l'espai propi de l'individu d'un nucli **familiar** i els altres espais de l'habitatge, es necessiten espais que articulin aquestes relacions sense que interfereixin en la idiosincràsia de cada membre del grup. Els espais intermedis solucionen aquestes ròtules d'una manera flexible i adaptable a les variacions dels *modus vivendi* diferents que es barregen en el complex món del grup primer. La família, concepte ampli i divers en el temps i les cultures, és una petita reproducció de l'estructura social, i per això pot reproduir gran part de les relacions humanes a diferents escales. És per això que en les zones més interiors i reservades dels habitatges unifamiliars ja podem trobar espais intermedis on els mons dels diferents extractes que es barregen en una família puguin estar en contacte d'una manera harmoniosa. El món dels més grans i dels més petits, els amos i el servei, els homes i les dones, tots gaudeixen, de manera diversa, de la frescor nocturna del pati interior. Els nens juguen a la galeria assolellada mentre es planxa a prop seu. L'ordinador col·locat estratègicament a la tribuna permet escriure sense perdre la referència de com el dia transcorre al món.

Aquesta situació limítrofa entre l'espai públic i el privat d'aquests espais intermedis també facilita un altre tipus de relacions, les de membres externs a la família però prou pròxims, tant des del punt de vista d'**amistat** com de **veïnatge**. I dins d'aquestes relacions un primer nivell de relació seria el purament visual, ja que la visió des de l'exterior d'aquests espais els fa especialment sensibles a la representació dels habitants de l'interior. Són llocs on els usuaris permeten que el món faci una intromissió a la seva vida privada, però d'una manera controlada. Deixen veure el que volen que es vegi d'ells mateixos. I aquesta funció es compleix en un doble sentit, ja que també són espais per veure els altres. En cultures d'origen oriental, on els signes externs són una demostració de mal gust i alhora un perill, l'habitatge sembla tenir una

gran hermeticitat envers l'entorn. Els carrerons estrets de qualsevol ciutat meridional deixen entreveure visions d'interiors ufanosos i vitals com la gent que hi viu. Aquestes visions puntuals i controlades es converteixen en petites joies que juguen amb aquesta resplendor instantània, que perdria tot l'encant amb una escenografia franca i nítida, sense misteri.

Un altre nivell de relació amb el món exterior són les relacions de **negocis**. L'intercanvi de béns materials o espirituals ha estat, i encara és, una de les activitats primordials de la humanitat. Aquests espais entre dins i fora, que poden ser íntims o públics, són i han estat escenari d'intercanvis i producció de béns per intercanviar. Fins al punt que un dels mots que defineixen un d'aquests espais intermedis, com és la llotja, és sinònim d'espai d'intercanvi; i no només de moneda i de valors, ja que no podem oblidar les nostres llotges de peix. Carrers porticats d'origen hel·lenístic es converteixen en basars orientals; vestíbuls de palaus medievals es converteixen en botigues o museus, i tants altres espais que són taller, botiga o negoci, en una relació primària amb el mateix habitatge. Cap al Renaixement es comença a separar, a les nostres cultures, l'habitatge del treball i això marca una tendència clara en l'ús d'aquests espais.

Fig. 3.66. Mercat de la Bisbal. Intercanvi comercial sota una porxada. (Foto: Català Roca)

3.2.2. Relacions socials

Les relacions socials són les que s'estableixen entre l'individu i un grup social o entre grups, però mai entre individus directament. La pertinença a un grup determinat comporta uns deures i també uns drets, que es mostraran més o menys depenent de les finalitats del grup. Però en últim terme, el grup té un poder (evident o ocult) envers els altres individus o grups.

■ La representació del poder

En aquest punt trobem un important vessant de l'ànima humana, que és la representació i l'ostentació del poder. Fins i tot el més ocult dels poders té una manera de mostrar-se al món: l'hermètic món de l'Església catòlica a l'edat mitjana es mostra amb alts campanars que impedeixen que el poble oblidí la seva presència. Altres tipus de poder poden tenir més interès a mostrar-se d'una manera temible o amable, inabastable o intangible. Els monarques totalitaris construeixen grans palaus voltats de jardins i avingudes curosament projectades per produir un efecte desitjat i com a aparador hi col·loquen pòrtics o balcons, llocs on puguin mostrar-se al poble des d'una posició que faci notar la preponderància de les seves accions i decisions. Els gremis mercantils, la banca o les borses, poders fàctics de l'origen a la fi, es fan construir edificis sòlids i severos, rics sense ser ostentosos, volumètricament impressionants com la comunitat de béns que representen, reflex de tota la seva manera d'influir en la societat en què estan immersos, com els seus edificis ho estan en les ciutats de les quals treuen el poder i la riquesa.

Aquests tipus de **relacions socials** que trobem en els espais intermedis —família, amiat, negocis i poder— es desenvolupen tant en els edificis privats com en els públics. Es tracta d'un altre cas de la seva presència transversal en els diferents àmbits de l'arquitectura. Per això els espais intermedis no estan limitats a un sol d'aquests àmbits, sinó que podem trobar "balcons" en grans palaus (Louvre, Versailles..) i en petits habitatges rurals; "patis" immensos (la Borsa d'Amsterdam, el Palau Pitti) com petits paradisos "quasi" privats. I en cadascun d'aquests escenaris tindran un paper diferent, de manera que el balcó de l'ajuntament no té el mateix significat que el de la masia; ni el pati d'armes del Palau? té el mateix significat que el de la casa?

En el camp de les relacions personals i socials, els espais intermedis són on l'usuari —sigui individu o grup— mostra als altres el que vol de si mateix. Actuen com a escenaris on es representa el teatre de les relacions humanes —familiars, d'amistat, de negocis o de poder— a tots els nivells. Això explica la presència en els diferents àmbits —arquitectura privada i pública— i a les diferents escales que els trobem.